

Софийски университет “Свети Климент Охридски”

Исторически факултет

Катедра “История на Византия и балканските народи”

Научна специалност:

Съвременна балканска история – Социална история

**Турското икономическо “чудо” и възможните
сценарии на стопанските отношения между ЕС и
Турция (2002 – 2020 год.)**

Автореферат

на дисертация за присъждане на научна степен “доктор”

Изготвила:

докторант Стойна Георгиева Вахдат

Научен ръководител:

Професор доктор на историческите науки Иван Илчев

София, 2016 год.

Докторантската дисертация, която имам честта да представя на уважаемата аудитория, се занимава с един колкото исторически, толкова и икономически, проблем: същността на т.нар. турско икономическо “чудо” и възможните сценарии на стопанските отношения между ЕС и Турция оттук нататък до 2020 год.

Изборът на тема е повлиян от различни фактори, но може би основните сред тях са общественият интерес, който, като цяло, предизвиква въпросът с евентуалното членство на Република Турция в Европейския съюз, както и обявяването ѝ за член на Г20, т.е. на групата от двадесетте държави с най-мощни икономики в света, което я прави и единствената балканска страна с подобен успех.

От значение е също фактът, че нашата страна се явява едновременно част от ЕС, но и съседка на Турция. Това предполага, че посоките на развитие на турско-европейските икономически връзки и прогресът, съответно регресът на която и да е от двете икономики, влияе и върху нас, както почти винаги се случва в историята, но и в икономиката, с държавите със средишно географско положение.

Актуалността на избрания в дисертацията проблем обаче не се обуславя единствено с изброените дотук фактори. Както Европейския съюз, така и Турция, се изявяват като активни “участници” в световната икономика. Нещо повече, Европейският съюз е сред най-мощните полюси на световното стопанство, което го прави и един от “законодателите” не само на глобалната икономика, но и в политиката. Турция пък, от своя страна, в борбата си за пазари, но и за ресурси, също се намесва активно в някои от най-значимите събития на нашето време. В този смисъл, същността на турско-европейските икономически връзки е силно повлияна както от вътрешното развитие на всеки един от двата контрагента, така и от тяхната цялостна “роля” в световното стопанство, обусловена, но и вълличаща ги, в разнообразни геополитически предизвикателства.

Поради тези причини, в изследването намират място разнообразни събития и стопански анализи за различни региони, към които ЕС и/или Турция също имат интереси, и които, в една или друга степен, се явяват “инвестиционна дестинация,” пазар или конкурент на Съюза или на нашата югоизточна съседка, а понякога и на двамата едновременно.

Настоящият автореферат, чиято основна цел е да представи най-важните акценти от докторантското изследване, се състои от девет основни части. Направеното разделение предлага на почитаемата аудитория един общ поглед към дисертацията като обекти на изследване, тема, цел, задачи, структура, инструментариум, изводи, научен

принос и евентуални области за бъдеща работа, незасегнати в нея, но в които тя би могла да бъде много полезна.

I. ОБЕКТИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Обекти на изследване тук са Турция и Европейския съюз, като самостоятелни икономически единици. В случая има една национална и една регионална икономика, доколкото стопанството на ЕС все още е по-удачно да се нарича и разглежда като “регионално,” а не като “национално.” Относно турското стопанство неговото окачествяване като “национална икономика” не буди съмнения. Двата обекта на изследване се разглеждат не само във вътрешен аспект, но главно като контрагенти помежду си, т.е. като отношения, които са установили и как в близко бъдеще тези връзки могат да се развият.

II. ТЕМА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Темата на настоящия труд е да представи *турското икономическо “чудо” и как то се вписва в цялостното развитие на турско-европейските икономически отношения.* В този смисъл, не би било погрешно да се открият две отделни подтеми:

- I. *стопанският подем на Турция от 2002 год. до времето непосредствено преди избухването на Световната финансова криза, т.е. времето на стопанското “чудо”;*
- II. *развитието през последните петнадесет години на стопанските връзки между Европейския съюз и югоизточната ни съседка, както и перспективите, които крият за близкото бъдеще.*

III. ЦЕЛ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Основната цел, която си поставя разработката, е да представи обективно *същността на турския стопански възход и как той се вписва в европейско-турските икономически връзки, както и какви стопански перспективи съществуват пред Анкара* в случай, че стане или не, част от “голямото европейско семейство” в следващите няколко години.

Така формулирана, целта на изследването изисква един по-широк поглед, който, макар и да се фокусира основно върху европейската и турската икономика, не би могъл да се ограничи само с тях. В този смисъл, наложи се в дисертацията да намерят място и други въпроси и проблеми, свързани с различни страни и региони, както и с цялостната структура и развитие на световната икономика, благодарение на които да стане възможно позиционирането едно спрямо друго на стопанствата на Европейския съюз и Турция.

IV. ОСНОВНИ ЗАДАЧИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Основните задачи на изследването са пет. Те са отново взаимно свързани, като някои от тях се отнасят както единствено до турската или до европейската икономика, така и до други страни и региони, които в един или друг аспект имат важно отношение към обектите на изследването:

- I. *Първата задача на докторантския труд е да разкрие как се развива Турция в периода 2002 – 2009 год. по години, предимно в икономически аспект, както и основните политически и социални събития, настъпили в страната през периода.*

Подобен вид представяне е необходимо с оглед на факта, че именно в посочения период страната създава така необходимата за своето бурно стопанско развитие законодателна, технологична и ресурсна база. Пък и самото турско икономическо “чудо” се осъществява именно тогава. В този смисъл, за читателската аудитория е от първостепенно значение да се запознае с основните акценти от периода в Турция, преди да се пристъпи към един цялостен анализ на стопанските ѝ отношения с Европейския съюз.

- II. *Втората задача на изследването е да запознае аудиторията и с основните моменти от развитието на Европейския съюз – другият обект на изследване, през посочения вече период между 2002 и 2009 год., отново преди всичко в областта на неговото икономическо развитие, но и с препратки към някои ключови за него събития в политически и социален план.*

Защо е нужно изследването да се фокусира върху същия период и по отношение на Европейския съюз, е лесно обяснимо. Предвид факта, че се анализират отношенията между два контрагента, невъзможно е този анализ да бъде поднесен като научен текст, без преди това да се познават добре обектите, върху които той е направен.

Така представянето на ЕС е необходимо точно толкова, колкото и това на Турция, тъй като събитията, които се случват, както и процесите, които протичат в Съюза, всъщност предопределят и неговата икономическа ориентация. Тук се стига до един отдавна експлоатиран въпрос за съществуващата връзка между *политика-общество-икономика*, като тези три посочени аспекта от развитието на една държава и/или регион взаимно си влияят.

Изследването не само подчертава отново съществуването на тази връзка, както при Турция, така и при ЕС, но и подсказва, че тези аспекти всъщност предопределят помежду си промените един в друг до степен, че да се получи мощен затворен кръг на зависимости, който пък рефлектира върху цялостния начин на живот на гражданите в съответната държава и/или регион.

III. Третата задача на работата е да представи как Световната икономическа криза повлия и внесе промени в стопанските отношения между Европейския съюз и Турция.

И тук изследването се фокусира не само върху конкретните проявления, но и върху същността на проблема. Световната икономическа криза е разгледана още от нейното зараждане, като се търсят обяснения за причините и предпоставките, позволили нейното избухване.

Във фокуса на вниманието попада и нейното развитие и отражение в глобален аспект, предвид факта, че нито европейската, нито турската икономика могат да се разглеждат извън световната стопанска конюнктура.

За улесняване на изследователския процес се предлага и едно абсолютно ново и уникално “профилиране” на държавите в икономически аспект, като за всеки “профил” са представени и съответните характеристики, така че още на базата дори и на сравнително оскъдна информация за

дадена държава, читателите да се насочат към коя група биха могли да я отнесат и, съответно, какво може да се очаква от нея като “поведение” в стопански аспект – какви ресурси има или търси, какви инвестиции би привлякла и т.н.

IV. Четвъртата задача на работата е да представи какви са предимствата и недостатъците от евентуалното членство на Турция в Европейския съюз, както и ако тя запази настоящия си статут, но не с оглед на ЕС, а единствено за самата нея.

Този аспект от изследването е особено важен, тъй като често от ползрението на общественото внимание “убягват” някои от ангажиментите, които всяка една страна е длъжна да поеме, присъединявайки се към Съюза. Тези ангажименти в никакъв случай не трябва да се считат за негативи, тъй като целта им е да сплотят страните членки в организацията по силата на споделяната отговорност, както и да установят във всяка една от тях сравнително високо ниво на демокрация и стабилен ред в обществото.

Тези ангажименти обаче изискват и промени – в политиката, обществото и стопанството на страната. Така че ако моментът за извършване на въпросните промени се окаже несъобразен с някои особености от вътрешното развитие на държавата или с нейното положение в международен план, то те могат да породят и редица проблеми. Точно такъв е и турският случай, което подсказва, че самата Анкара трябва много внимателно да избира момента и начина, по който внедрява предписаните от Брюксел реформи.

Несъмнено евентуалното членство в ЕС отваря широки възможности за всяка държава, която успява да го постигне, като по-високия международен престиж, шанса за финансиране на разнообразни проекти на общинско, областно и държавно ниво, огромния пазар за бизнеса и т.н. Положителните перспективи от членството в Съюза превъзхождат тежестта на ангажиментите, но именно темпът и посоките в обществения живот, в които се провежда “европейзацията” на страната кандидатка, са решаващите фактори за нейния успех.

- V. *Петата задача на дисертацията е да разиграе двата възможни сценария, по които могат оттук нататък до 2020 год. да се развиват икономическите връзки между Европейския съюз и Турция.*

Двата сценария се базират на възможността Турция да се присъедини или не към Европейския съюз. Ако го направи, тя ще получи редица нови, но не е възможно да изгуби и някои от своите стари възможности. Ако не го направи, особено важно за нея ще бъде да открие нови посоки в експортната си политика, тъй като постепенно губи статута си на модерна “инвестиционна дестинация” и този факт може да повлияе регресивно на нейната икономика.

V. СТРУКТУРА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Работата започва с предговор, чрез който аудиторията бива въведена в една обширна тема за мястото на Турция като член на Европейския съюз. В общественото пространство у нас, в югоизточната ни съседка, но и в Европа сериозно се коментира този въпрос, не само от икономическа, но и от политическа, социална и културна гледна точка. Понякога той бива използван и със спекулативни цели, както често се случва с темите от областта на евроазиатските отношения, затова и едно пространно изследване на проблема не би било излишно, особено в перспективата на тежките съвременни предизвикателства, пред които е изправен Европейският съюз: войната срещу тероризма, мигрантската криза и засилващият се евроскептицизъм, последното доказателство за който ни даде “Брекзит.”

В предговора използвам случая да благодаря на моя научен ръководител професор д.и.н. Иван Илчев, без чиято ценна помощ нямаше да се осъществи създаването на настоящата дисертация, както и на моето семейство и на двете ми дъщери за положителната промяна, която оказаха върху мен като личност и изследовател.

След предговора е поместен кратък увод, който е необходим както за да се навлезе конкретно в икономическата проблематика, с която оттам нататък се занимава текстът, така и за да се изложат в него някои основни характеристики на изследването като тема, цел, изследователски инструментариум, хронологически обхват и т.н.

За да се разкрие същността на турското стопанско “чудо,” както и възможните сценарии на икономическите отношения между ЕС и Турция, същинското изложение на дисертацията се разделя на шест текстово обособени, но смислово взаимно свързани глави.

Първата глава прави преглед на използваните в дисертацията източници, както и анализ на тяхната пълнота и достоверност. Те са групирани въз основа на общи характеристики помежду им.

Втората глава се занимава основно с развитието на Република Турция в периода 2002 – 2009 год., т.е. времето, през което страната се изкачва от дъното на стопанския си колапс до групата на двадесетте най-силни в стопанско отношение страни на планетата – Г 20. Тя е съставена от три подглави: първата се занимава с икономическото, социалното и политическото развитие на страната от края на XX – началото на XXI век, втората продължава нишката на изследването в периода 2002 – 2009 год. включително, а третата разглежда бавния път на югоизточната ни съседка към потенциално членство в Европейския съюз.

Третата глава е посветена на развитието през същия период на другия “герой” в изследването – Европейският съюз. Там в рамките само на седем години също се случват съществени промени, чиито последици се отразяват и днес. Главата отново е разделена на три подглави, като първата разглежда бавното преодоляване на икономическия шок, предизвикан от атентатите на 11 септември 2001 год., втората – бързото разширение и бавното преодоляване на стопанските различия между страните членки в ЕС основно през периода между 2002 и 2009 год., а третата – търговските и инвестиционни потоци между Съюза и Турция през същия хронологичен отрязък.

Четвъртата глава е посветена на може би най-значимия в световен мащаб процес, който преструктурира радикално световната икономика. Това е Световната финансова криза, която избухна в края на 2008 год., но се усети осезаемо от 2009 год. и която, макар голяма част от човечеството да се надява вече да е свършила в 2016 год., в редица части на планетата все още не е преодоляна. Поради тази причина в дисертацията тя е окачествена като “процес,” тъй като е не само достатъчно продължителна, но и вътрешно променяща се както с времето, така и в пространството, т.е. протича нееднакво в различните части на света. Третата глава отново се състои от три подглави, първата от която изследва как глобалната криза промени световното стопанство, втората – какви стопански “профили” придобиват държавите по света, а третата – какво е мястото на ЕС и на Турция в новата световна икономическа карта.

Петата глава се занимава с разнообразни въпроси. В първата подглава са обобщени постиженията и грешките на Анкара в процеса на присъединителните преговори. Следва сравнението между позицията на Турция като търговски и политически партньор на ЕС или като пълноправна еврочленка – във втората подглава, както и коя от двете позиции е всъщност по-изгодна за нея предвид нейното място и роля в регионален, но и в глобален аспект. Третата подглава пък разглежда стопанското “чудо” в Турция, но в светлината на ролята, която изиграва държавата в управлението на икономиката.

Шестата глава разиграва двата възможни сценария за развитие на стопанските отношения между ЕС и Турция в перспективата на следващите няколко години, по-конкретно до 2020 год. Двата сценария – разделени в две отделни подглави – се базират на допускането дали югоизточната ни съседка ще се присъедини към Европейския съюз или не.

Текстът завършва с кратко заключение, което има за цел преди всичко да поднесе на аудиторията основните заключения, които могат да се направят въз основа на изследването, както и неговия научен принос в разглежданата проблематика.

След заключението е представена библиография. Следват няколко приложения с чисто статистическа информация за основни индикатори от икономиката на Турция и на ЕС, на експортните отношения помежду им и капиталовите потоци, както и една карта на югоизточната ни съседка, представена за географска справка. Най-накрая са предложени списъци на използваните съкращения и фигури.

V. ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ИНСТРУМЕНТАРИУМ

За реализация на изследователската цел е подбран разнообразен научно-изследователски инструментариум, в който се открояват шест основни подхода:

- I. *запознаване с оригинална, преди всичко статистическа и финансова литература по темата: данните на Евростат, достъпните за прочит онлайн публикации и доклади на Европейската комисия, както и документите от турските държавни ведомства;*
- II. *прочит и анализ на интервюта на видни европейски и турски политици, икономисти и обществени личности, изказали мнение по темата;*

- III. *резултати от проучвания, разкриващи как европейското и турското обществено мнение приема възможността за членството на Анкара в ЕС, но също и как еволюират те през годините;*
- IV. *поведението и нагласата на турските и европейските медии по въпроса;*
- V. *лични впечатления по време на пътуванията ми в Турция и в Европа;*
- VI. *лични изследвания по темата, които реализирах благодарение на световно известни интернет платформи, където се публикува и споделя разнообразна документация и информация.*

VI. ХРОНОЛОГИЧЕСКИ ОБХВАТ

Хронологическите рамки на дисертацията се разполагат между 2002 и 2020 год. Първата година от периода – 2002, не е избрана случайно. Тогава бива овладяна тежката икономическа криза, в която се намира страната, но и се задава нова посока в нейното стопанско развитие, включително и с приетата на държавно ниво “Програма за преход към силна икономика.” През 2002 год. в стопански план предизвикателствата пред Турция са много, но основните са да бъдат овладени инфлацията и спадът в БВП. При разрешаването на тези два проблема личи способността на турската икономика освен бързо да се срива, също и бързо да се възстановява. Гъвкавостта на турската икономика, най-вече относно темповете, с които тя успява да се възстанови след сриговете, е индикация и за нейния огромен потенциал за развитие. През 2002 год. страната регистрира ръст от 4 % в БВП, след сериозния спад от 7,4 % в предходната година. Инфлацията също е овладяна, като до края на годината тя достига 45 %. Тези успехи създават и предпоставките за последвалия стопански възход на страната. В прегледа на събитията и процесите, свързани с югоизточната ни съседка, не присъства преврата от средата на юли 2016 год., тъй като към днешна дата би било спекулативно да се прави опит за анализ на ролята, която изигра въпросното събитие, предвид липсата на достатъчно информация и най-вече с оглед на сериозните противоречия, с които е обгърнато. Очевидно в него са замесени едновременно вътрешни и външни за Турция сили и фактори, но какво е тяхното съотношение и кому би била необходима една промяна на ситуацията в югоизточната ни съседка все още не може да се каже; затова и вместо да се хвърлят безпочвени обвинения или пък да се оневиняват едни или други хора и/или обществени групи, най-добрият вариант е засега изобщо да не се прави опит за тълкуването на въпросното събитие.

За крайна година в прогнозата за развитието на турско-европейските икономически отношения е избрана 2020 год. Това е обосновано преди всичко от факта, че голяма част от настоящите програмни документи на европейските институции за развитието на Съюза са именно до 2020 год. От турска страна не се забелязва подчертан интерес към въпросната година.

VII. ИЗВОДИ

Развитието на стопанските отношения между Европейския съюз и Турция, анализирано в дисертацията, позволява да се изведат осем основни заключения:

- I. За времето от 2002 год. досега икономическите отношения между Европейския съюз и Турция търпят относително възходящо развитие. Разбира се, то е съпроводено и с моменти на спад, обусловени както от вътрешните проблеми на ЕС или на югоизточната ни съседка, така и от глобалната стопанска конюнктура.***

В икономиката това е нормалният ход на развитие, които следват междудържавните отношения. Почти никога не се наблюдават няколко последователни години на непрекъснат възход или пък на постоянен спад в търговските и инвестиционни връзки между две страни партньорки, защото инфлационните процеси и промените в доходите на населението, пък и технологичните новости, които всяка страна се стреми да предложи на пазара, предпоставят и промени в потребяваните от хората стоки.

Освен това, често върху наглед “подвластната” само на пазарните закони търговия се намесват и политическите отношения между страните, сключените договори и споразумения и принадлежността им към различни регионални и глобални организации.

- II. Стопанските отношения между Турция и ЕС в най-голяма степен са повлияни от разликата в цените на стоките и услугите, които могат да предложат турските производители и търговци на западните си контрагенти, в сравнение със сходни продукти от високо развитите държави.***

Разбира се, често има съществена разлика в качеството между двата вида стоки и услуги – условно разделени на турски и западни – но и не трябва да се забравя, че за една голяма част от потребителите в развитите страни не качеството, а цената е определящ покупателните им решения фактор. Турските стоки разчитат на две основни конкурентни предимства на западния пазар: добри цени и приемливо качество.

III. *Освен като доставчици на стоки и услуги за европейски фирми, турските производители се налагат и като самостоятелни вносители на продукцията си като откриват представителства и магазини на територията на ЕС.*

Двете неоспорими конкурентни предимства – сравнително ниската цена и нелопотното им качество – отново им помагат да спечелят доверието на европейските клиенти.

Наличието на голяма диаспора от турски емигранти в почти всяка западноевропейска държава пък отдавна е направило турците “познати” като етническа и културна общност за западноевропейските граждани, така че те не се притесняват да пазаруват стоки с произход от Турция.

Турската емигрантска общност във високо развитите европейски държави също се представя относително добре в местния частен сектор, включително и като собственици на предимно дребни бизнеси в областта на ресторантьорството, услугите и рекреацията.

Турският местен бизнес в Западна Европа обаче си остава предимно малък, генериращ доходи, достатъчни за издръжката на едно или няколко семейства.

IV. *През целия разглеждан период наблюдаваме отявлената доминация на европейските предприемачи в югоизточната ни съседка, в сравнение с турските – в Европа.*

Европейците влизат в ролята на “носителите на капитала,” които създават работни места в Турция, изграждат мощни предприятия и, в крайна сметка, се възползват от голямата печалба, която им позволява да генерират разликата в заплащането на работната ръка и цените на суровините в нашата съседка на фона на тези в западния свят. Ниските логистични разходи, обусловени от географската близост между Турция и Западна Европа, също се явяват фактор,

който я превърна в модерна “инвестиционна дестинация,” роля, от която обаче в последните няколко години тя постепенно излиза.

V. *В европейско-турските икономически отношения голяма роля играят и още два странични, по-скоро политически, отколкото икономически, фактора:*

- *амбицията на Турция да се превърне в пълноправна еврочленка;*
- *отношенията на Анкара с азиатските страни, тъй като, по силата на чисто географската реалност, 97 % от територията на страната е разположена в Азия.*

От тук следва, че стопанските връзки между турци и европейци до известна степен се влияят и от колебанията в хода на турската външна политика: сближение с Европа или с Азия.

Случва се така, тъй като Турция понякога поема ангажименти за изпълнението на съществени обществени поръчки в азиатски страни, което съответно рефлектира и върху разпределението на времето и ресурсите на турските фирми изпълнители. От друга страна, ЕС не предоставя много възможности за изпълнението на такива поръчки от фирми, произхождащи от държави извън Съюза, тъй като самата политика на Брюксел е насочена по-скоро към един вътрешен “кръговрат” на икономическите ресурси, за да бъдат използвани те максимално в полза на страните членки. Кое то пък, погледнато от друг ъгъл, дава още по-силна мотивация за страните кандидатки, в това число и за Турция, един ден да спечелят своето място в Европейския съюз и съответно, да изпитват силно разочарование, ако този момент се отлага във времето.

VI. *В рамките на евро-азиатската си съсредоточеност като че ли турската политика, оттам и икономика, пропуска друг важен регион, с когото езиковата и/или религиозната близост може да ѝ предостави големи възможности – Северна, отчасти и Централна Африка.*

Това безспорно е грешка, тъй като цялостното развитие на държавите от Северна и Централна Африка предполага търсенето, оттам и навлизането на евтини технологии, необходими, за да се решат най-належащите в тези страни проблеми, свързани с електрификацията, водоснабдяването, канализационната и инфраструктурна мрежа, транспорта и т.н. Това са все области, където турците имат ресурсите и опита да спечелят завидни позиции.

VII. Основният определящ фактор в развитието на икономическите отношения между двата контрагента оттук нататък до 2020 год. е дали Турция ще се присъедини към Съюза или ще запази статута си на страна кандидатка – и в двата случая, пред нея ще се открият различни възможности, като в зависимост от начина, по който ще се възползва от тях, ще се определи и мащаба на ползата, която може да извлече и съответно приноса, който самата тя да даде.

Едно евентуално членство на югоизточната ни съседка в ЕС би ѝ донесло значителни дивиденди в търговски и изобщо, в икономически план, но то изглежда малко вероятна възможност, поне в следващите няколко години до 2020 год.

Дори обаче и да не стане никога пълноправна еврочленка, югоизточната ни съседка има редица други възможности за изява като важен геополитически и икономически фактор. От тази гледна точка, прекаленото ѝ фокусиране върху евентуалното присъединяване към Съюза като основна външнополитическа цел, също би било погрешен ход. Добре е една страна да поддържа поне две или три главни цели в своята външна политика, свързани с различни региони, за да запази баланса във външните си отношения.

VIII. Най-вероятно, поне до 2020 год., Турция ще остане в ролята си на страна кандидатка, в случай, че не се намесят някои неочаквани, форсмажорни външнополитически обстоятелства.

Ако се следва логиката на събитията, така, както се развиват досега, то едва ли нашата югоизточна съседка ще бъде приета в Европейския съюз до 2020 год., дори и с оглед на мигрантската криза.

Все пак, историята свидетелства и за примери с появата на неочаквани външнополитически обстоятелства, които понякога принуждават държави, а дори и цели региони, да се променят много бързо. Тези промени обикновено са обусловени от две основни причини: или за да се спасят държавите от опасно за самото тяхно съществуване предизвикателство, или за да извлекат огромни дивиденди, които, в противен случай, е възможно да изпуснат.

Предвид сегашното положение на Турция обаче, тя вероятно не е в състояние нито да постави някакво толкова сериозно предизвикателство пред Съюза, нито пък да му предложи предимства, на които той не би могъл да откаже.

VIII. НАУЧЕН ПРИНОС НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

След така изведените основни заключения от докторантската дисертация, логично продължение би бил един кратък “списък” с новите неща, които тя внася, т.е. нейния научен принос в областта на изследването на европейско-турските икономически отношения.

Първо трябва да се направи уговорката, че е много спорно изобщо да се говори за научен принос в една абсолютно практически ориентирана област, каквато е икономиката. За хората, запознати отблизо с нея, е ясно, че често отделните показатели за националните стопанства на страните могат да си противоречат сериозно и в същото време, много трудно да се дешифрира зад тях истинското състояние на държавата.

Второ, в днешно време световното стопанство, а като част от него и стопанските връзки между две страни или региони, са изключително подвластни на промени и колебания, свързани както с финансовите спекулации на големите фондови борси, така и с водената от отделните правителства политика, но и с откриването на нови ресурси и непрекъснатото развитие на технологиите.

Така че актуалността на казаното по отношение на нечия икономика може да се окаже изключително нетрайна, въпреки добрите намерения на изследователя.

Сред научните достижения на дисертацията, могат да се изведат четири предимства. Първото от тях дава прогноза за развитието на стопанските отношения на два мощни икономически контрагента – ЕС и Турция, за следващите няколко години. Второто разкрива връзката между Световната криза, тероризма и мигрантската вълна, на която целият Европейски съюз днес е свидетел. Третото е абсолютно ново в областта на икономическата наука: икономическото “профилиране” на държавите в световен мащаб на базата на основни дейности в техните национални стопанства. Четвъртото вече се опитва да обясни и представи работещи решения на някои от най-тежките глобални проблеми.

I. Разработката дава една обобщена представа за развитието на отношенията между Турция и ЕС в областта на икономиката през последните петнадесет години и какво може да се очаква от тях и в следващите няколко години до 2020 год.

В научната литература у нас практически липсва подробно изследване на икономическите отношения между Турция и Европейския съюз от 2002 год. досега, включително и прогноза как те биха могли да се развият до 2020 год. Наблюдава се тенденцията често да се правят анализи и коментари, близки до темата, които обаче засягат преди всичко само турската, или само европейската икономика, или пък се опитват да представят някаква обща картина на стопанските връзки между двата контрагента, без да се търсят конкретните техни стокови и парични изражения през последното десетилетие и половина и да се представя прогноза как биха могли да се развият тези отношения в близкото бъдеще.

II. *В нея могат да се намерят отговорите на някои от най-тежките въпроси, които съвременното гражданско общество си поставя, а именно как и защо се случи Световната икономическа криза, тя отмина ли или всъщност още не е преодоляна, как и защо се роди световния тероризъм и какви хора се вливат в редиците на терористичните организации и т.н.*

Между икономическите предизвикателства на съвремието и активизирането на едно далеч по-слабо познато допреди няколко години явление, каквото е тероризмът, всъщност съществува пряка връзка и тя се корени в увеличаването на различията в социално-икономическо и технологично отношение между отделните региони в света и недалновидното управление на ресурсите в някои от тях, подтикнали огромен брой хора в незавидно материално положение от развиващите се страни към търсене на препитание в противозаконни дейности, по-късно, и към редиците на терористичните организации.

Мигрантската криза също е процес, провокиран в голяма степен от причините, довели и до експанзията на тероризма, а именно нарастналата престъпност и влошения обществен ред в много развиващи се страни. Сред другите причини за кризата са натискът на терористите, които буквално “изтласкват” населението от обширни райони в Азия, както и стремежът към материално благосъстояние на част от мигрантите, поели пътя към високо развития Европейски съюз.

III. *Тук е представено “профилиране” на държавите според техните стопански характеристики, изготвено въз основа на голям обем от информация за различните страни в световен мащаб.*

Първата група страни са т.нар. “прекупвачки.” Те са предимно високо развити държави, които се преориентираха от собствено производство на материални блага към прекупването им. Тези страни развиват и високотехнологични производства и услуги.

Втората група държави, сравнена с първата, ѝ отстъпва в технологично и научно отношение. В техните национални икономики важно място заемат услугите от среден клас, както и туризма, затова и техният “профил” е описан като “поддръжнически.”

Третата група държави, това са “производителките” – страни със силно развитата промишленост, но съставена главно от ниско- и среднотехнологични индустрии. Отново, подобно на страните от втората група, и при “производителките” липсват необходимата научна и технологична база. Не им липсва обаче индустриалната основа, и, обобщено погледнато, те вече притежават необходимите производствени мощности, които могат впоследствие да се модернизират.

Четвъртата група държави са условно наречени ”доставчиците,” тъй като тяхната основна роля е да снабдяват със суровини световния пазар.

Петата група са т.нар. “самодостатъчни” си страни, които имат не само мощен природноресурсен потенциал, но и силно развити местна индустрия и земеделие, преимущества, които ги правят и относително независими в икономическо, а оттам и в политическо отношение от външния свят.

Последната шеста група страни условно могат да се квалифицират като държави с неопределен стопански “профил.” В повечето от “неопределените” екстензивното земеделие, трафикът на хора и вносът на боклук се открояват сред ключовите за националните икономики пера. В други страни, сред важните “стопански” дейности са отново трафикът на хора, на дрога и кражбите.

Често се наблюдава и “преливане” между отделните профили, т.е. една страна от съответната група може да притежава и някои по-слабо изразени характеристики на държави от другите групи. Това обаче е неизбежно, доколкото националните стопанства не са затворени системи, нито пък са строго диверсифицирани, тъй като преносът на знания и технологии ги променя постоянно. В този смисъл, мобилността на държавите от един “профил” към друг също е възможна.

IV. Тя представя някои практически решения на стопанските и геополитическите проблеми, които ни заобикалят:

- 1. какво е необходимо на една средно развита държава, за да премине на по-високо ниво в стопанското си развитие, т.е. съществуват ли начини една страна да промени своя настоящ стопански “профил.”**

Промяната на настоящия стопански “профил” на една страна към по-добър може да се осъществи по различни начини. Първият от тях се демонстрира от Турция и Китай, в началния период на техния икономически възход, и той се базира на *разширените външни пазари*. Вторият, на който залага в момента Индия например, съчетава *експортната експанзия с поддръжнически дейности*.

Третият, на който се спряха още преди десетилетия страните от Югоизточна Азия, преминава през *модернизацията на технологиите и навлизането на нови пазари*. Четвъртият, който в момента се експлоатира от най-развитите европейски икономики, както и от САЩ, се основава на *силното вътрешно потребление, стратегията на прекупвачеството и регенерацията на ресурсите* чрез преработка на отпадъците, усъвършенстване на енергийните източници и т.н. Съществуват и други начини, но описването им тук може да отклони вниманието на аудиторията от основната тема на настоящия труд, затова и не е съвсем уместно.

- 2. как може да се реструктурира една национална икономика по начин, който да ѝ предостави по-широки възможности за прогрес или да зададе нова посока на нейното функциониране.**

Реструктурирането на която и да е национална икономика, за да бъде успешно, трябва да включва няколко основни компонента, сред които са *адекватната законодателна и програмно-реформена база* (която да зададе някакви рамки и посока на икономическото развитие, точно както го прави и турската “Програма за преход към силна икономика” през 2002 год.), *правилното управление на местните ресурси* – природни, трудови, технологични и т.н., и, доколкото е възможно, *увеличаването на износа*. Съществуват и други елементи, но техният характер вече е по-специфичен и се отнася до по-ограничен брой държави. Турция сравнително успешно реализира и трите изброени основни компонента, което прави възможно и нейното икономическо “чудо.”

3. *какви мерки трябва да се предприемат, за да се постигне по-силно обединение на държавите в ЕС, където понастоящем гражданите са свидетели на по-скоро разделителни, отколкото обединителни процеси.*

Тук вече се изискват сериозни промени в почти всички сфери от живота в Съюза. Първата от тях несъмнено е финансовата, където необходимостта от унифициране на монетарните, фискалните, банковите и кредитните стандарти е от първостепенно значение за обединението на страните членки. В тази връзка се налага и засилен контрол над борсовите операции, особено по отношение на сделките с различни финансови деривати, както и върху капиталовите потоци, които напускат ЕС, тъй като те практически лишават европейската икономика от сериозни ликвидни средства. Втората сфера засяга икономиката и налага по-рационалното разпределение на производствените мощности и потенциал на територията на Съюза, с цел преодоляване на съществените различия в жизнения стандарт между отделните му членки. Промени трябва да засегнат и сферата на законодателството, образованието, отбраната, културата и т.н.

IX. ДРУГИ ВЪПРОСИ С ПОТЕНЦИАЛ ЗА БЪДЕЩА ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА РАБОТА

Като автор на този труд ми се искаше да намеря повече информация и по още няколко проблема, свързани с дисертацията, като например:

- I. *Какво е мястото на региони като Близкия Изток и Югоизточна Азия като преки конкуренти на Турция на европейския пазар и в кои индустрии най-сериозно се забелязва тази конкуренция.*
- II. *Какви са перспективите пред Турция да се превърне в мощен износител на технологии и услуги в Северна и Централна Африка, както и в Централна Азия, особено в областта на инфраструктурата и строителството, както и машинен парк за аграрното стопанство.*

Това са и проблеми със сериозен потенциал за бъдещо изследване, в което настоящият труд би бил много полезен. Ограничения от езиков характер обаче ме спряха да се занимавам по-конкретно и с тях.

Във връзка с първия въпрос са необходими владенията на арабски и китайски език. По двата изброени езика нямам никакви знания и този факт ме спря да търся обяснение на един иначе интересен аспект от търговията на ЕС.

Вторият въпрос е важен, най-вече с оглед на диверсификацията на турския експорт и, изобщо, икономически контакти по посока на други региони, освен ЕС. Във връзка със Северна и с Централна Африка има известна информация, на френски език, което на пръв поглед улеснява изследването.

Като че ли обаче самата Турция все още не “обръща” достатъчно внимание на тези възможности, особено в споменатите индустрии. От инженерна гледна точка подобно начинание не би било предизвикателство за съвременните турски технологии, пък и системата на организация на обществените поръчки в африканските държави позволява подобно сътрудничество.

За Централна Азия не мога да се ангажирам с точно мнение, тъй като ми липсват познания по езиците от региона.

Макар и оскъдната информация, с която се запознах по въпроса обаче, ме кара да заключа, че Турция изпуска добри възможности в тези региони, но тъй като техният анализ вече би насочил изследването в друга посока, то едва ли тук е мястото те да се разглеждат.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА:

1. “Съвременно развитие на икономическите отношения между Европейският съюз и Турция – интереси и предизвикателства,” сп. “Анамнеза,” год. IX, 2014 год., кн. 2.
2. “Атентатите от 11 септември 2001 год. – икономическата цена от една политическа грешка,” сп. “Анамнеза,” год. XI, 2016 год., кн. 2 (под печат).
3. “Съвременната война – все повече плод на глобалната конюнктура, отколкото на политически конфликти между или във държавите,” сб. “Ежегодни кюстендилски четения 2014 год. “Война и мир,” 2016 год. (под печат)